

TRADIČNÉ TEÓRIE MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV AKO VÝCHODISKO PRE ROZVOJ TEÓRIÍ EURÓPSKEJ INTEGRÁCIE

Ing. Veronika Fodorová, PhD.

ABSTRAKT

Teoretické východiská sú nevyhnutným základom skúmania každej spoločensko-vednej kategórie. Tak je to i v prípade teórií európskej integrácie, ktoré delíme na dva základné smery. Teórie, ktoré majú svoj pôvod v tradičných teóriách európskej integrácie a súčasné teórie európskej integrácie, ktoré v kontexte európskej integrácie dominujú súčasnému teoretickému diskurzu. Cieľom tohto príspevku je zohľadniť vplyv tradičných teórií medzinárodných vzťahov na teórie európskej integrácie, i keď v záujme celistvosti nie je možné vyhnúť sa všeobecnej deskripcii vývoja skúmania, a preto uvádzame aspoň jeho propedeutický prehľad. Našou ambíciou je venovať sa základným postulátom tradičných teórií medzinárodných vzťahov a následne ich vzťahu k teórii európskej integrácie.

Kľúčové slová: európska integrácia, teórie európskej integrácie, realizmus, liberalizmus, neorealizmus, neoliberalizmus

ABSTRACT

Research in every area of social sciences is based on theories. The European integration is no exception from this rule. The theories of European integration can be divided into two basic groups: Theories that have their origin in traditional theories of European integration and current theories of European integration. The last mentioned are currently the most discussed ones. The present paper focuses on the impact of traditional theories of international relations on the current European integration theories. Our aim is also to deal with some basic postulates of traditional theories of international relations and their relation to the theories of European integration.

Key words: European integration, theories of European integration, realism, liberalism, neorealism, neoliberalism

JEL: F53, B29

Úvod

Snahy o formalizáciu úvah o zjednotení európskych štátov sa objavovali už od počiatku európskej integrácie, pričom o európskych štúdiách alebo teóriách európskej integrácie ako ucelenej akademickej disciplíny hovoríme od konca šesťdesiatych rokov dvadsiateho storočia. Teórie európskej integrácie vychádzajú prevažne z teórií medzinárodných vzťahov, ktoré sa začali rozvíjať v rámci vedného odboru medzinárodné vzťahy v dvadsiatych rokoch minulého storočia vplyvom liberálneho sociálneho myslenia,¹ avšak nie je možné tvrdiť, že vychádzajú výlučne z teórií medzinárodných vzťahov. Od počiatku ich konceptualizácie boli konfrontované s otázkou ich unikátnosti alebo možnosťou ich prislúchania k všeobecným javom spojeným s integráciou a aplikáciou integračných východísk aj na iné ako európske

---

¹ Prvá katedra medzinárodnej politiky vzťahov vznikla na University of Wales v Aberystwyth v roku 1919, avšak ako vedná disciplína dosahuje rozmach až po ukončení druhej svetovej vojny.

podmienky. Od sedemdesiatych rokov však prevláda ponímanie európskej integrácie ako unikátneho fenoménu, ktorý nemá v medzinárodných vzťahoch obdobu a v osemdesiatych rokoch sa o ES hovorí ako o špecifickom politickom systéme, ktorý sa od medzinárodných organizácií a medzinárodných režimov odlišuje supranacionalitou v inštitucionálnej štruktúre,² komplexnosťou v oblasti spolupráce participujúcich štátov a hĺbkou integrácie. Z unikátnosti integračného procesu európskych štátov vyplýva, že neuniverzálny charakter postulátov teórií európskej integrácie nie je možné aplikovať plošne na každý integračný celok, a teda platnosť ich záverov sa vzhľadom na špecifickosť tohto procesu nemusí potvrdiť pri analýze integrácie v medzinárodných vzťahoch vo všeobecnosti.

Súčasnému trendu analýzy teórií európskej integrácie dominujú „mladšie“ koncepty. Cieľom tohto príspevku je zohľadniť vplyv tradičných teórií medzinárodných vzťahov na teórie európskej integrácie, i keď v záujme celistvosti nie je možné vyhnúť sa všeobecnej deskripcii vývoja ich skúmania. Preto uvádzame aspoň jeho propedeutický prehľad. Našou ambíciou je venovať sa základným postulátom tradičných teórií medzinárodných vzťahov a následne ich vzťahu k teórií európskej integrácii.

Teória medzinárodných vzťahov sa snaží najmä o konceptualizáciu objektívnych historických kategórií. Oblasť skúmania medzinárodných vzťahov sa vzťahuje na úroveň, kontinuitu a zmeny ich politických, ekonomických, právnych, sociálnych, vojenských a kultúrnych aspektov.³ Výzvou teórií medzinárodných vzťahov je paralelná existencia kvalitatívne odlišných typov štátov v medzinárodnom systéme,⁴ ako aj neštandardných (neštátnych) typov aktérov medzinárodných vzťahov. Dve hlavné skupiny teoretických východísk (tradičné a súčasné teórie medzinárodných vzťahov) sa odlišujú predovšetkým z hľadiska poňatia štátu,⁵ resp. chápaním postavenia jednotlivých aktérov v systéme medzinárodných vzťahov. Okrem aktérov medzinárodných vzťahov sú z hľadiska výskumu v oblasti medzinárodných vzťahov kľúčovými aj ich štruktúra a metódy výskumu.

Vo vývoji teórií medzinárodných vzťahov môžeme od konca prvej svetovej vojny identifikovať na jednej strane vplyv liberalizmu na teórie integrácie (zdôrazňujúci prítomnosť neviditeľnej ruky trhu nad akoukoľvek medzinárodnou inštitúciou schopnou zabrániť vzniku ozbrojeného konfliktu), na strane druhej stojí prúd podporujúci národné identity brániace štátnu suverenitu, kde politika predstavuje boj o moc (realizmus). Tento vplyv poznačil aj teórie európskej integrácie. Tretím dominantným vplyvom na teórie medzinárodných vzťahov je kritické myslenie, spojené predovšetkým s marxizmom a neomarxizmom.⁶ Realistickú dominanciu vychádzajúcu z prostredia decentralizovanej autority – anarchie – kde štát je atribútom autonómie a dosiahnutia bezpečnosti, strieda na prelome päťdesiatych a šesťdesiatych rokov vznik množstva nových teórií. V sedemdesiatych rokoch dvadsiateho storočia nastáva premena tradičných paradigiem a rozvoj neorealizmu, neoliberalizmu a neomarxizmu. Scientistická kritika realizmu spočíva v preferencii teórie na úkor histórie.⁷ Do výskumu medzinárodných vzťahov scientisti aplikovali metódy prírodných vied. Ich pozíciu nahradili koncom šesťdesiatych rokov behavioristi, ktorí vychádzali z aplikácie metód biologických a fyzikálnych vied.

---

² Kratochvíl, P. (2008): *Teorie evropské integrace*. s. 27.

³ Škvrnda *et al.* (2010): *Medzinárodné politické vzťahy*. s. 11-12.

⁴ Sorensen, G. (2005): *Stát a mezinárodní vztahy*. s. 189.

⁵ Tradičné teórie vychádzajú z identifikácie štátu s jeho moderným ideálnym typom, pričom národný štát je naďalej základnou formou politickej organizácie a miestom autority i v súčasných teoretických prístupoch.

⁶ Marxizmus je pokladaný za viac ekonomickú ako politickú teóriu medzinárodných vzťahov. Analýzou tohto smeru za však v tejto práci vzhľadom na jej vplyv na teórie európskej integrácie bližšie zaoberať nebudeme.

⁷ Škvrnda, F. *et al.* (2010): *Medzinárodné politické vzťahy*. s. 15.

V nasledujúcich dvoch dekádach sa rozvíjali teória medzinárodných režimov,⁸ štruktúrally realizmus⁹ a koncept interdependencie.¹⁰

S koncom studenej vojny dominuje v teoretickej diskurze otázka medzinárodných vzťahov ako objektívne merateľnej reality nezávislej od ľudského vedomia (pozitivistí, resp. racionalistí). Postpozitivistí (alebo reflektivistí) považujú medzinárodné vzťahy nielen za objektívnu realitu, ale aj za súhrn predstáv, ktoré ovplyvňujú konanie aktérov. Medzinárodné vzťahy sú podľa nich závislé od názorov jednotlivých aktérov. K pozitivistom zaraďujeme predstaviteľov neorealizmu a časť neoliberalistov.¹¹ Tú časť neoliberalistov, ktorá zdôrazňuje význam záujmov, nielen materiálne faktory, zaraďujeme spolu s neomarxizmom, postmodernou, funkcionalizmom, (sociálnym) konštruktivismom a historickou sociológiou k postpozitivistom. Postpozitivistické teórie sa nazývajú aj interpretatívne teórie sociálnych vied. V tomto období je tiež aktuálnou otázkou, či by sa štát v záujme zabezpečenia mieru a prosperity mal zbaviť časti svojej suverenity, alebo naopak, len jej posilnením, či pretrvaním rozšíriť svoj vplyv i na ostatné štáty. Dichotómia názorov prebieha medzi prístupmi zdôrazňujúcimi úlohu (s ohľadom na zameranie práce – európskych) inštitúcií na jednej strane a rolu zvrchovaných štátov na strane druhej.

Ako už bolo uvedené, teoretici zaoberajúci sa európskou integráciou sa opierajú o východiská teórií medzinárodných vzťahov. Je však nevyhnutné brať do úvahy fakt, že teórie medzinárodných vzťahov sa v mnohých prípadoch rozvíjali nezávisle od diania vnútri takého regionálneho celku, aký predstavuje územie štátov v súčasnosti integrovaných v EÚ. Európska integrácia sa parciálne do oblasti skúmania teórií medzinárodných vzťahov (v ich rámci ako teórie európskej integrácie) dostala často až neskôr (od päťdesiatych rokov dvadsiateho storočia), a to z pragmatických príčin: (1) vzhľadom na to, že EÚ predstavuje jedinečnú formu integrácie, ktorá nemá v žiadnom inom regióne obdobu, bolo nevyhnutné analyzovať podmienky jej vzniku a determinanty jej ďalšieho rozvoja; (2) kategórie jednotlivých teórií medzinárodných vzťahov boli v rámci odbornej diskusie dôkladne analyzované a mohli tak byť sekundárne aplikované na dianie v ES/EÚ. Teórie európskej integrácie vychádzajú z axiém teórií medzinárodných vzťahov, avšak opačné tvrdenie nemusí mať opodstatnenie. Mnohé z teórií európskej integrácie predstavujú reflexiu, resp. spätnú syntézu dovtedajších udalostí, alebo boli aspoň z časti inšpiráciou k vzniku konkrétnych teórií a reakciou v čase zvýšenej intenzity teoretického diskurzu ohľadom konkrétnej teórie na aktuálne dianie. Teória sa však neobmedzuje len na retrospektívne hodnotenie udalostí; použitím teoretického aparátu na opis kauzálnych vzťahov, poskytuje impulz v tvorbe politiky a ovplyvňovaní jej budúceho smerovania. Jednotlivé teórie sa od seba líšia rozsahom záberu svojho výskumu, použitím vedeckých metód, autormi a obdobím svojho vzniku.

---

⁸ Tieto teórie považujú integráciu len za akúsi formu medzinárodného režimu, kde národné štáty kooperujú na základe reciprocity a sledovania vlastného záujmu. Štáty uprednostňujú spoluprácu v rámci istého celku pred spoluprácou s vonkajším svetom.

⁹Štruktúrally realizmus považuje štáty za svojpomocných aktérov spoliehajúcich sa na nástroje, ktoré sú schopné sami vytvoriť a vlastné opatrenia a schopnosti.

¹⁰ Za motiváciu k zblížovaniu národných záujmov koncept interdependencie pokladá úžitok zo vzájomných hospodárskych transakcií.

¹¹ V priebehu sedemdesiatych rokov dvadsiateho storočia hovoríme i o istom zblížení neorealistickej a neoliberalnej perspektívy vývoja medzinárodných vzťahov, čo sa v teórii medzinárodných vzťahov označuje ako neo-neo syntéza. Vznikajú také teoretické paradigmy ako transakcionalizmus a inštitucionalizmus.

1 Tradičné teórie medzinárodných vzťahov a európska integrácia

Teórie európskej integrácie nadväzujú na východiská „tradičných“ teórií medzinárodných vzťahov. Tradicionalisti vychádzajú z dvoch filozofických smerov – idealizmu a realizmu. Idealizmus zdôrazňuje úlohu spoločných ideí, hodnôt a noriem, ktoré majú byť prostriedkom zabezpečenia stability a mieru. Často ho spájajú s ideologickým smerom – liberalizmom, kde nástrojom na zabezpečenie mieru a stability má byť hospodárska spolupráca. V literatúre ho označujú tiež ako pluralizmus. Spoločnými prvkami idealistov a liberalistov je nastolenie mierového usporiadania medzinárodných vzťahov. Avšak realisti kladú dôraz viac na stabilitu systému ako prostriedku na dosiahnutie optimálneho usporiadania medzinárodných vzťahov. Dôležitým atribútom štátu je sebestačnosť. Idealisti a liberalisti pokladajú medzinárodné organizácie za hlavného aktéra medzinárodných vzťahov, naproti tomu realizmus uprednostňuje politickú entitu – štát. Idealisti hľadajú odpoveď na otázku ako by sa mala medzinárodná politika tvoriť, naopak realisti sa pýtajú ako sa medzinárodná politika tvorí. Idealizmus charakterizujú pojmy ako medzinárodné právo, medzinárodné organizácie, interdependencia, kooperácia a mier; realistickými pojmami sú termíny ako mocenská politika, bezpečnosť, agresia, (vojenský) konflikt a anarchia. Z metodologického hľadiska tradičné smery spája zdôrazňovanie významu poznania a praktickej skúsenosti. Kritickými smermi sa vzhľadom na ich nie výrazný vplyv na teórie európskej integrácie v tejto práci zaoberať nebudeme. Rozpor idealistov a realistov odrážal tzv. prvú debatu v rámci teórií medzinárodných vzťahov. Predstavitelia jednotlivých smerov v nej viac-menej predkladali základné témy a otázky jednotlivých paradigmat. Vzhľadom na významný vplyv ich postulátov pre chápanie medzinárodných vzťahov treba venovať náležitý priestor ich základným charakteristikám.

1.1 Realizmus

Tradičný realizmus sa v teórii medzinárodných vzťahov považuje za najkonzistentnejšiu, ako aj za najdôkladnejšie prepracovanú paradigmatu medzinárodných vzťahov.¹² Základnou prácou realizmu je *Politika medzi národmi: Zápas o moc a mier* (1948) Hansa Morgenthaua,¹³ amerického teoretika nemeckého pôvodu, ktorý v nej definuje šesť princípov realizmu, z ktorých neskôr vychádzali i ďalší autori:¹⁴

1. politika je riadená objektívnymi zákonmi prameniáciami z ľudskej prirodzenosti, pokiaľ tieto zákony existujú, musí existovať aj racionálna teória, v ktorých sa môžu odrážať;
2. moc je základným konceptom politického realizmu;
3. záujem o moc, ako nástroj kontroly človeka nad človekom existuje, avšak jej obsah nie je nemenný;
4. všeobecné morálne zásady nie sú vždy aplikovateľné na politické konanie, ich použitie závisí od konkrétnych situácií v čase a na danom mieste;
5. záujmy jednotlivca nie sú vždy zhodné so zákonmi morálky;
6. politické vzťahy sú nadradené vzťahom ostatným, ekonomickým, právnym, kultúrnym.

---

¹² Škvrnda et al. (2010): *Medzinárodné politické vzťahy*. s. 40.

¹³ Táto práca predstavuje hlavné východisko realistických autorov, avšak za prvú realistickú prácu sa považuje publikácia *Morálny človek a nemorálna spoločnosť* Reinholda Niebuhra z roku 1923. V súvislosti s realizmom je tiež dôležitý pojem bezpečnostná dilema Johna H. Herza a analýza dôsledkov a súvislostí vojen v dejinách medzinárodných vzťahov francúzskeho filozofa a sociológa Raymonda Arona v práci *Vojna a mier medzi národmi* z roku 1962. In: Škvrnda et al. (2010): *Medzinárodné politické vzťahy*. s. 39-40.

¹⁴ Plechanovová, B. (2003): *Úvod do medzinárodných vzťahov, Výběr textů*. s. 23.

Hlavným racionálnym a unitárnym aktérom medzinárodných vzťahov z pohľadu realizmu je štát. Suverénne štáty existujú v prostredí decentralizovanej autority – anarchie. Anarchia núti štáty, aby sa zamerali predovšetkým na svoju bezpečnosť.¹⁵ „Realizmus je predovšetkým analytickou koncepciou, zameranou na poznanie reality a riešenie jej problémov.“¹⁶ Autorstvo pojmu realizmus sa prisudzuje Edwardovi H. Carrovi, ktorý inklinoval k marxizmu. Za realitov začal označovať v tridsiatych rokoch minulého storočia teoretikov, ktorí sa usilovali o poznanie a objasnenie reálnych medzinárodných vzťahov – *takých, aké sú, a nie takých, aké by mali byť*.

Na základe paradigiem, na ktorých realizmus stojí – „zvrchovaný štát sa usiluje o posilnenie svojej moci“ a „úsilím zvrchovaného štátu o posilnenie moci na úkor iného dochádza ku konfliktu medzi jednotlivými štátmi“ – realistický koncept zdánlivo neponúka žiadne vysvetlenie európskej integrácie, ani žiadnu perspektívnu víziu jej vývoja. V realistickej koncepcii predstavuje štát „právnú územnú jednotku pozostávajúcu zo stabilnej populácie a vlády, ktorá má monopol nad legitimitou použitia moci a jeho suverenitu uznávajú iné štáty v medzinárodnom systéme.“¹⁷ Avšak postavenie štátu v medzinárodných vzťahoch je relatívne, keďže ho určuje vzťah k ostatným štátom a posilnenie mocenského postavenia jedného štátu znamená oslabenie iného. Národným záujmom sú podriadené všetky štátne záujmy ako obchod, ideológia, medzinárodné právo či členstvo v medzinárodných organizáciách, pričom všetky tieto spomenuté zložky sú prostriedkami štátu využívanými v prospech posilnenia moci.¹⁸ Z hľadiska posilnenia postavenia štátu členstvom v medzinárodnej organizácii tak i realizmus ponúka odpoveď na otázku prečo štáty vstupujú do integračného procesu. Zároveň toto členstvo nemusí byť trvalým (ale strategickým), pokiaľ by neponúkalo želateľné posilnenie moci. Užšia spolupráca v EÚ reflektuje záujem časti európskych mocností získať silu k vyváženiu moci iných, predovšetkým Japonska a USA.¹⁹

Realizmus, tak ako iné myšlienkové prúdy, sa v priebehu dejín rozvíjal a na jeho základe môžeme rozlíšiť tri základné smerovania v chápaní európskej integrácie. Na Morgenthauovu prácu nadväzuje geopolitická škola, ktorá sa rozšírila najmä v anglosaskej a nemeckej tvorbe, teória rovnováhy síl, tzv. *power politics* a politika zdržovania.

Geopolitika sa v európskych podmienkach rozšírila predovšetkým prostredníctvom chápania európskej integrácie v pojmoch hegemonie. Keohane a Nye definujú hegemoniu ako „situáciu, keď je jeden štát dostatočne silný na udržiavanie základných pravidiel riadiacich medzištátne vzťahy a tieto je ochotný udržiavať.“²⁰ Tento koncept má bohatú tradíciu v Nemecku. Príkladom je Haushoferova škola a koncepcia „Lebensraum“,²¹ smerujúca k vytvoreniu nemeckej hegemonie, celoeurópskeho impéria na európskom kontinente na úkor

¹⁵ Sorensen, G. (2001): *Stát a mezinárodní vztahy*. s. 190.

¹⁶ Škvrnda *et al.* (2010): *Medzinárodné politické vzťahy*. s. 38.

¹⁷ Baylis, J. – Smith, A. (2004): *The globalization of world politics*. s. 180.

¹⁸ Drulák, P. (2000): Vývoj teórií evropské integrace. In: *Acta oeconomica Pragensia*. s. 117.

¹⁹ Sorensen, G. (2001): *Stát a mezinárodní vztahy*. s. 191.

²⁰ Keohane – Nye, In: Keohane, R. (1984): *After Hegemony*. s. 35.

²¹ Druhá svetová vojna bola dôsledkom realizácie konceptu „Lebensraum“ – životného priestoru tvorcu nemeckej geopolitiky Friedricha Ratzela, či Karla Haushofera. Haushoferov koncept spočíval v rozdelení sveta na štyri geopolitické autonómne severojužné pan-regióny: Euro-Afrika, Pan-Rusko, Ďaleký východ a Pan-Ameriku. Každý tento celok predstavoval ekonomický blok, ktorý spájala i spoločná ideológia prostredníctvom pan-ideí. Vodca pan-regiónu sa vždy nachádzal v severnej časti a teda pre Pan-Rusko ním bolo Rusko, pre Ďaleký východ Japonsko, pre Pan-Ameriku USA a v Európe túto koncepciu plne rozvíjalo Nemecko na hodnotách nacizmu. Úspešnosť vodcu zo severu sa mala prejavovať územnou expanziou. Tento „zdravý rast“ mal prebiehať na úkor neúspešných a k zániku odsúdených štátov – čo kopíruje ideu racionalizmu.

okolitých štátov. Násilné presadzovanie tohto konceptu ovplyvnilo formovanie prvých európskych inštitúcií, kde proti sebe vystupovali Nemecko a Francúzsko. Európsku integráciu je tak z realistickej perspektívy hegemonie možné chápať aj ako jeden z mnohých historických pokusov veľmoci o regionálnu hegemoniu.

Podľa koncepcie mocenskej rovnováhy (*power politics*) sa vďaka existencii viacerých veľmoci mocenské postavenie jedného štátu neposilní nad úroveň ostatných. Mocnosti však môžu spolupracovať, sledovať vlastné-spoločné – záujmy, čím sledujú vlastné-štátne – záujmy a zároveň vyvažujú svoj vzájomný vplyv, aby žiadna zo spolupracujúcich mocností neovládla systém, neposilnila svoju moc na úkor iného, resp. iných. Ak sme vyššie spomenuli, že v rámci paradigmy realistickej koncepcie, zdá sa, nie je priestor pre medzištátnu spoluprácu, práve tento realistický smer a politika zadržovania, ktorej charakteristiku uvádzame nižšie, možnosti kooperácie úplne nevylučuje. Keďže sa u kooperujúcich štátov predpokladá približne rovnaká sféra mocenského vplyvu, prípadný konflikt (so zničujúcimi dôsledkami pre aktérov, ktorí by svoj spor posunuli na úroveň vojnového konfliktu) medzi niektorými aktérmi by mohol prispieť k posilneniu postavenia iných. Do úvahy možno vziať vznik istého typu aliancií, keď hegemoni spolupracujú na oslabení predtým silnej pozície iného hegemóna.

Realizmus nepredpokladal, ani nepripúšťal možnosť mieru, ani dlhodobú spoluprácu štátov organizovaných na demokratickom základe, to znamená, že bránenie v upevňovaní moci iného štátneho subjektu predpokladá použitie agresie. Koncepcia, v krajných prípadoch a prenesenom význame pripomínajúca Darwinovu teóriu selekcie, inklinuje k hľadaniu mocenskej rovnováhy v medzinárodných vzťahoch.

Za tretiu realistickú vetvu sa považuje proces inšpirovaný a podporovaný USA v rámci politiky zadržovania,²² resp. vyvažovania sovietskeho vplyvu v strednej a východnej Európe, ktorý sa USA snažili realizovať i prostredníctvom povojnového plánu obnovy Európy. Americký historik Michael Hogan, chápe Marshallov plán, ktorý nazýva Nový údel, ako export inštitúcií americkej politickej ekonomie do Európy, keďže Američania podmieňovali dostupnosť svojich materiálnych zdrojov vytvorením administratívnej štruktúry riadenia týchto zdrojov (s prvkami amerického federalizmu).²³

Nemecko sa podľa realistickej paradigmy svojou účasťou na európskej integrácii snaží naplniť svoje ekonomické a politické záujmy, keďže je to vzhľadom na jeho účasť vo svetových vojnách jediný spôsob ako presadzovať svoju moc samostatne a legitímne.²⁴ Morgenthau považuje Schumannov plán²⁵ za brilantný nápad realizácie koncepcie mocenskej rovnováhy, keď sa podľa neho Francúzsko vlastne pokúša vyvážiť silu Nemecka (ktoré vďaka svojej ekonomickej kapacite prejavilo v oboch svetových vojnách svoj mocenský záujem a potenciál) prítomnosťou medzinárodnej kontroly tvorenej spojením viacerých hegemonov. Jadro tohto plánu spočívalo vo vytvorení nadnárodnej inštitúcie (Vysokého úradu) oprávnenej prijímať záväzné rozhodnutia v otázkach plánovania, regulácie ťažby uhlia a výroby ocele na území šiestich štátov zakladajúcich ESUO. Táto koncepcia má prvky postvestfálskeho prístupu, ktoré bližšie spomenieme neskôr. Niektorí teoretici tvrdia, že postoje Nemecka a Francúzska sa v istej miere zachovali a vidia analogický postup týchto mocností i v súvislosti s budovaním Európskej menovej únie. Francúzsko, podľa nich, akoby vymenilo svoj súhlas s európskou integráciou v procese budovania menovej únie za zriadenie Európskej centrálnej banky – inštitúcie, ktorej štruktúra kopíruje štruktúru nemeckej Bundesbank so sídlom vo Frankfurtu za

---

²² Za architekta studenej vojny a tvorcu doktríny zadržovania komunizmu sa považuje George Kennan, vtedajší radca amerického veľvyslanectva v Moskve. Jeho koncept sa stal základom Trumanovej doktríny.

²³ Hogan, M. (1987): *The Marshall Plan. America, Britain, and the reconstruction of Western Europe, 1942-1957*. s. 427-429.

²⁴ Sorensen, G. (2001): *Stát a medzinárodné vzťahy*. s. 191.

²⁵ „Schumannova deklarácia“ z 9. mája 1950 viedla k vytvoreniu ESUO.

to, že Nemecko stratí jednu so svojich symbolov národnej identity, akou bola nemecká marka. Nemecko na druhej strane presadilo „export vlastných inštitúcií“ do inštitucionálnej štruktúry zjednocujúcej sa Európy.

V realistickej koncepcii je vzťah medzi vnútroštátnym a medzinárodným daný suverénnou hranicou²⁶. Funkcie štátu, ktorý má v realizme národný charakter, by sme tak v realistickom ponímaní mohli menovať v nasledovnom poradí: mocenská – spočívajúca v snahe o prehĺbenie moci, resp. sféry vplyvu, obranná – keď štát bráni svoju zvrchovanosť ohrozenú vôľou prehĺbenia si moci iného štátu. Týmto funkciám sú potom podriadené všetky ostatné.

1.2 Liberalizmus

Pre politický liberalizmus je meradlom hodnôt človek ako jedinec, ktorý je schopný mravného úsudku vďaka rozumu schopnému rozpoznať prirodzený zákon, prípadne prirodzené dobro. Štát je inštitúcia, ktorej funkcia a úloha je odvodená od záujmu a potrieb občanov. Vznik takéhoto typu štátu je spojený s pokrokom a modernitou (odtiaľ tiež názov teória modernizácie, resp. liberálna teória modernizácie). Proces modernizácie zvyšuje možnosť a potrebu spolupráce, čo odrážajú liberalistické prúdy: inštitucionálny liberalizmus (resp. liberálny inštitucionalizmus – vplyv na formovanie európskej integrácie), neoliberalný inštitucionalizmus (aktéri sú si rovní a k aktérom medzinárodných vzťahov dopĺňa transnacionálne korporácie, mimovládne organizácie a vládne medzinárodné organizácie), republikánsky liberalizmus, ekonomický liberalizmus (nastolenie mieru prostredníctvom zvýšenia obchodnej výmeny a prehlbujúcemu sa hospodárskemu prepojeniu), demokratický liberalizmus (súvislosť medzi mierom a demokratickým usporiadaním), liberalizmus vzájomnej závislosti a sociologický liberalizmus, rozvíjané predovšetkým v dvadsiatom storočí. S modernizáciou sa v literatúre spája i slabý článok liberalizmu, a to nedostatok argumentov vysvetlenia nedostatočného, resp. nerovnomerného pokroku. Kritike takisto podlieha intenzívna spolupráca, ktorá mala negatívny dosah na demokraciu v EÚ a súvisí so sprievodným javom európskej inštitucionalizácie tzv. demokratickým deficitom. S pokrokom súvisí nárast transnacionálnych vzťahov a zvýšenie miery interdependencie, čo nemá pozitívny vplyv na efektivitu vládnutia. Nárast transnacionálnych vzťahov, rozpracovaný sociologickým liberalizmom, môže posilniť identity tak, že budú pôsobiť skôr proti liberálnemu štátu, namiesto toho, aby ho podporovali. Rozvoj je teda pre vytvorenie moderného štátu spočiatku nevyhnutný; neskôr sa mení na zdroj problémov. Liberálne smery sa začali zaoberať výskumom vzťahov medzi zmenou typu štátu a rozvojom medzinárodného liberálneho usporiadania až v poslednom období.²⁷

Neorealizmus a neoliberalizmus nadviazali a prepracovali teorémy tradičných smerov. Neo-neo syntéza bola výsledkom tzv. tretej debaty teórií medzinárodných vzťahov (od sedemdesiatych rokov dvadsiateho storočia) a týkala sa polemiky medzi tromi paradigmami – neorealizmu, neoliberalizmu a neomarxizmu. Neomarxizmom sa z analogických dôvodov ako v prípade marxizmu bližšie zaoberať nebudeme. Teoretická diskusia zo sedemdesiatych rokov dvadsiateho storočia sa týkala regionálnej integrácie a hierarchie otázok súvisiacich s agendou zahraničnej politiky. Vzhľadom na argumentačnú silu neoliberalistov a neorealitov, táto debata nemá jasného víťaza a smeruje k zblíženiu oboch smerov na začiatku osemdesiatych rokov dvadsiateho storočia v podobe neo-neo syntézy. Ponecháva v platnosti tézu medzinárodnej anarchie, ale zároveň nebagatelizuje význam výskumu inštitúcií a integrácie.

---

²⁶ Sorensen, G. (2005): *Štát a medzinárodné vzťahy*. s. 193.

²⁷ Sorensen, G. (2001): *Štát a medzinárodné vzťahy*. s. 195.

1.3 Neorealizmus

Realistický smer sa v sedemdesiatych rokoch transformoval do viacerých parciálnych teórií opierajúcich sa o realistické postuláty „ako charakteristiku štátov ako egoistických aktérov sústreďujúcich sa na svojpomoc, zvyrazňovanie významu pôsobenia materiálnych faktorov v medzinárodných vzťahoch pred nemateriálnymi faktormi, ako sú idey a inštitúcie, poukazovanie na súťaživý charakter medzinárodnej politiky a pod.“²⁸ V súčasnosti sa v rámci týchto smerov pozornosť venuje pôsobeniu medzinárodných organizácií.

Významnou neorealisticou teóriou je štrukturálny realizmus,²⁹ ktorý ponecháva v platnosti základné realistické axiómy, ale upúšťa od skúmania ľudskej prirodzenosti ako základu systému a zameriava svoju pozornosť viac na štrukturálne charakteristiky medzinárodného systému, ktoré podľa svojich teoretikov majú na správanie hlavných aktérov väčší vplyv ako ich vlastné charakteristiky. Charakterizuje ho pokladanie chápania sveta jednotlivcom prostredníctvom poznania za obmedzené, a to práve kvôli obmedzenému poznaniu jeho štruktúry. Štáty sú svojpomocní aktéri, ktorí sa musia spoliehať na nástroje, ktoré sú schopné sami vytvoriť, a vlastné opatrenia a schopnosti.³⁰ Jadro neorealizmu vychádza z toho, že „zahraničná politika musí vyrastať z jasného vedomia národného záujmu,³¹ ktorý má objektívny základ odhaliteľný racionálnou analýzou.“ Štruktúra neorealisticých medzinárodných vzťahov má tri základné znaky.³²

1. anarchickosť – stav, v ktorom nie je žiadna nadradená sila, ktorá by bola schopná túto štruktúru riadiť;
2. rovnorodosť – prvky neorealistickej štruktúry sa napriek svojej rôznorodosti podobajú;
3. rozloženie moci sa vzťahuje na bipolárne a multipolárne usporiadanie medzinárodných vzťahov.

Podľa hlavného predstaviteľa neorealizmu, amerického politológa Kennetha Waltza,³³ došlo počas nezbrojenia v povojnovom období ku kvalitatívnej zmene v medzinárodných vzťahoch. Hlavný konflikt sa preniesol z konfliktu v multipolárnom na konflikt v bipolárnom svete, ktorého hlavnými aktérmi boli až do konca studenej vojny USA a ZSSR, čo aj bolo príčinou existencie vysokej miery stability v povojnovom období v medzinárodnom systéme. Systém bol nielen stabilný,³⁴ ale podľa neorealizmov sa mal tento stav rovnováhy aj udržať.³⁵ Kľúčom k stabilite bol jadrový potenciál. Waltz vo svojej teórii kombinuje predovšetkým realistickú koncepciu mocenskej rovnováhy a politiku zadržovania. Európske štáty sa podľa neho stali „spotrebiteľmi bezpečnosti“ dostávajúci sa do tieňa superveľmocí. Obmedzenú existenciu európskej aliancie obhajoval tiež John Mearsheimer. Štáty prestali vzájomne

---

²⁸ Napr.: neoklasický realizmus, defenzívny štrukturálny realizmus, ofenzívny štrukturálny realizmus, postklasický realizmus. Spomedzi mnohých autorov spomenieme Roberta Gilpina, zaoberajúceho sa otázkou dynamiky moci a jej rozloženia v štruktúre, systéme; Stephena Walta, ktorý zaviedol pojem rovnováhy hrozieb, ktorým nahradzoval rovnováhu moci; Hedleyho Bulla analyzujúceho fenomén medzinárodného spoločenstva namiesto pojmu štruktúra, či systému medzinárodných vzťahov. In: Škvrnda *et al.* (2010): *Medzinárodné politické vzťahy*. s. 44.

²⁹ Prvou celostnou prácou v rámci štrukturálneho realizmu bola práca *The Analysis of Matter* z roku 1927, Bertranda Russela, britského logika a filozofa.

³⁰ Sorensen, G. (2005): *Stát a mezinárodní vztahy*. s. 191.

³¹ Krejčí, O. (2007): *Mezinárodní politika*. s. 524 .

³² Škvrnda *et al.* (2010): *Medzinárodné politické vzťahy*. s. 44.

³³ V roku 1959 publikoval prácu *Človek, štát a vojna*.

³⁴ Po páde Sovietskeho zväzu neorealisti tvrdia, že koniec bipolarity je skôr dôvodom k znepokojeniu ako k oslave, a to v súvislosti s koncom „obdobia stability.“ Tento koncept výrazne odlišuje stabilitu od mieru, pričom na stabilitu kladie väčší dôraz.

³⁵ Waltz, K.N. (1979): *Theory of international politics*. s. 170.

predstavovať reálnu hrozbu oslabenia ich mocenskej pozície, keďže tá sa v globálnom meradle bipolárneho sveta definovala vzťahom k dvom svetovým mocnostiam – USA a ZSSR. Nová situácia na medzinárodnej scéne tak vytvorila predpoklady na to, aby jednotlivé štáty navzájom spolupracovali. Ale táto spolupráca má už, na rozdiel od obdobia minulého, charakter dlhodobejší, keďže faktor úsilia upevňovania svojho mocenského postavenia menších mocností v bipolárnom svete stráca na význame a konflikty medzi štátmi ustupujú do úzadia. Tieto konflikty sa však nestrácajú, dochádza k ich transformácii na spory medzi členmi (neorealismi pripúšťanej) aliancie (ES), pretože súperenie o mocenské vládnutie sa presunulo k dvom spomínaným aktérom. Z hľadiska procesu európskej integrácie je preto relevantné poukázať na charakter rozporu štátov, ktorý sa mení a transformuje z konfliktu medzi štátmi na spor v rámci členov zoskupenia.³⁶

Neorealisti predpokladali, že koniec studenej vojny bude znamenať i koniec európskej spolupráce a obnovu rivality medzi európskymi veľmocami, predovšetkým vytvorením antihegemónnej koalície proti Nemecku, a tým ukončeniu integračného projektu. Súčasný neorealizmus (od deväťdesiatych rokov) považuje inštitúcie a pravidlá európskej integrácie za výsledok medzivládnej dohody „silných“ a „slabých“ aktérov, ktorý prináša každému isté výhody. Joseph Griek označuje tento jav za „príležitosť prehovoriť“ (*voice opportunity hypothesis*), čo indikuje, že veľké štáty s integráciou súhlasia kvôli zvýšeniu svojho vplyvu na medzinárodnej scéne, zatiaľ čo malé štáty spoluprácu vidia ako možnosť uplatnenia svojho vplyvu na potenciálnych protivníkoch. Daňou za integráciu je obmedzenie vlastnej suverenity.³⁷ Neorealizmus tak podčiarkuje riadiacu funkciu štátu a tvorbu takých inštitúcií, štruktúr či nástrojov, ktorou si môže zachovať svoje (významné) postavenie v medzinárodnom systéme.

1.4 Neoliberalizmus

Neoliberalizmus na rozdiel od neorealizmu prisudzuje inštitúciám schopnosť vyvážiť anarchiu medzinárodnou spolupracou a tá sa dá udržať prostredníctvom medzinárodných organizácií a režimov. Štát sa nezaujíma v prvom rade o svoje prežitie a bezpečnosť, ale prostredníctvom zapojenia sa do medzinárodnej kooperácie umožňuje maximalizovať zisk pre všetky zúčastnené strany.

V súvislosti s neoliberalizmom a európskou integráciou je nevyhnutné spomenúť pojmy nesilová (mäkká) a tvrdá moc a múdra sila.³⁸ Autorstvo týchto pojmov je spojené s dielom Josepha Nyeho³⁹ a v kontexte európskej integrácie sú späté predovšetkým s implementáciou metódy kondicionality v integračnom procese, a teda použitím mäkkej moci⁴⁰ a sofistikovanej sily. Mäkká moc „spočíva v schopnosti tvarovať preferencie iných,“ a teda v schopnosti primäť druhých chcieť, čo chceme my tým, že začnú chcieť čo my, a to prostredníctvom atraktívnych hodnôt a politik, ktoré sú považované za nositeľov legitimacy

³⁶ Drulák, P. (2000): *Vývoj teórií evropské integrace*. In: *Acta oeconomica Pragensia*. s. 118

³⁷ Kratochvíl, P. (2008): *Teorie evropské integrace*. s. 108-109

³⁸ Z angl. *soft power, hard power a smart power*.

³⁹ *Práce Bound to Lead: The Changing Nature of American Power* z roku 1990 a *Soft Power: The Means to Success in World Politics* z roku 2004.

⁴⁰ K nesilovej moci EÚ zaraďujeme multilateralizmus, diplomáciu, podporu politického pluralizmu, demokracie a ľudských práv, poskytnutie know-how, modernizáciu, finančnú pomoc, reštrikcie ilegálnej migrácie, neexplicitná politika rozširovania, perspektíva zóny voľného obchodu, ekonomický protekcionizmus. K *hard power* EÚ patria sankcie, zoznamy osôb so zákazom vycestovať do EÚ, mierové ozbrojené jednotky (prevažne neaktívne v regionálnych konfliktoch) a prísna politika vízového režimu. In: Wilson, A. - Popescu, N. (2008) *Russian and European neighbourhood policies compared*. In: *Southeast European and Black Sea Studies*. s.328

a morálnosti. Teroristické a extrémistické prejavy sú voči mäkkej moci v prevažnej miere imúnne. Tvrdá sila zahŕňa donucovacie praktiky resp. vychýlenie od unilaterálnej moci štátu prostredníctvom hrozieb a manipuláciu iného štátu. Je charakterizovaná najvyššou mierou priamosti a viditeľnosti.⁴¹ Vzhľadom na špecifické limitácie mäkkej či tvrdej moci sa do popredia dostala koncepcia múdrej sily. Predstavuje kombináciu oboch metód prelinaním ich najúčinnejších atribútov.⁴²

ZÁVER

Cieľom tohto príspevku bolo analyzovať vplyv tradičných teórií medzinárodných vzťahov na teórie európskej integrácie. „Tradičný“ idealizmus sa prejavil tak v teóriách európskej integrácie ako aj samotnej realizácii európskej integrácie, keď celá myšlienka vychádza zo vzájomnej spolupráce, či uznania istého balíka hodnôt za spoločný atribút, čoho výsledkom majú byť stále mierové usporiadanie vzájomných vzťahov. Pokiaľ by sme sa veľmi zjednodušene, resp. perspektívou populárnej eurooptimistickej či europesimistickej dichotómie preniesli do pozície tradičných realistov uprednostňujúcich politickú entitu ako aktéra medzinárodných vzťahov, pričom podmienka sebastačnosti nadnárodného usporiadania by bola splnená, mohli by sme ich zaradiť do dvoch skupín – euroentuziastov alebo europragmatikov. Europragmatikov v tom zmysle, že pokiaľ by integrácia prinášala určité výhody, resp. stala by sa národným záujmom v zmysle zaistenia bezpečnosti, bolo by neefektívne v nej nepokračovať. Ak by však usporiadanie v nej viedlo k istému mocenskému hierarchickému usporiadaniu, narušila by sa tým podmienka mocenskej rovnováhy a relatívnosti sily participantov. Ak by nastala taká situácia, že medzinárodní aktéri by spoluprácu v medzinárodnej organizácii vyhodnotili za dlhodobo najstabilnejšiu bez akejkoľvek možnosti oslabenia vlastnej pozície, mohli by sme realistov v teóriách medzinárodných vzťahov označiť za euroentuziastov. Uvedomujeme si však, že takáto situácia je vzhľadom na samotnú povahu realistického konceptu málo pravdepodobná a je preto azda adekvátnejšie túto polohu pripísať neorealistickému prúdu.

Teoretické východiská európskej integrácie majú svoj pôvod v teóriách medzinárodných vzťahov, ktoré sa vo vednom odbore medzinárodné vzťahy rozvíjali od dvadsiatych rokov minulého storočia, avšak ich východiská nespočívajú výhradne v teóriách medzinárodných vzťahov. Európska integrácia dosiahla taký stupeň integrácie, ktorý je v histórii jedinečný, a teda predstavuje unikátny fenomén v medzinárodných vzťahoch. Od iných foriem integrácie sa odlišuje predovšetkým nadnárodným prvkom zakomponovaným do inštitucionálnej štruktúry, šírkou spektra zahrnutých oblastí a hĺbkou integrácie. Východiská týchto charakteristických atribútov sú síce v súlade s postulátmi teórií medzinárodných vzťahov, avšak ich aplikáciou na iné ako európske podmienky sa platnosť týchto záverov nemusí potvrdiť.

POUŽITÁ LITERATÚRA:

1. ARMITAGE, Richard. – NYE, Joseph (2007): *CSIS Commission on Smart Power: A smarter, more secure America*. Washington, D.C.: CSIS Press, 2007. ISBN 978-0-89206-510-3. Dostupné na internete: <http://csis.org/files/media/csispubs/071106_csissmartpowerreport.pdf> 90 s.

---

⁴¹ Nye, J. : *The Benefits of Soft Power*. 2004. [cit. 2009-08-05]. Dostupné na internete: <<http://hbswk.hbs.edu/archive/4290.html>>

⁴² Armitage, R. – Nye, J. (2007): *CSIS Commission on Smart Power: A smarter, more secure America*. s. 7

2. BAYLIS, John – SMITH, Steve (2004): *The Globalization Of World Politics: An introduction to international relations*. 3.vyd. Oxford: Oxford University Press, 2004. 811 s. ISBN 0-19-927118-6.
3. BOOTH, Ken – SMITH, Steve (2003): *Současné teorie Mezinárodních vztahů*. Brno: Barrister & Principal 2003. 209 s. ISBN 80-85947-69-2.
4. DRULÁK, Peter (1998): Funkcionalismus a institucionalismus v mezinárodní integraci. In: *Mezinárodní vztahy*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, ISSN 0323-1844, roč.33, 1998, č.2, s.82-90.
5. DRULÁK, Peter (2000): Evropská integrace a její šíření jako přenos institucí. In: *Mezinárodní vztahy*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 2000. ISSN 0323-1844, 2000, č. 4, s. 5-16.
6. DRULÁK, Peter (2000): Vývoj teorií evropské integrace. In: *Acta oeconomica Pragensia: vědecký sborník Vysoké školy ekonomické v Praze*. Praha: Vysoká škola ekonomická, 2000. ISSN 0572-3043, 2000, roč. 8, č. 5, s. 115-130.
7. DRULÁK, Petr (2003): *Teorie mezinárodních vztahů*. Praha: Portál, 2003. 220 s. ISBN 80-7178-725-6.
8. FIALA, Petr - PITROVÁ, Markéta (2003): *Evropská unie*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2003. 743 s. ISBN 80-7325-015-2.
9. FIALA, Petr (2007): *Evropský mezičas: Nové otázky evropské integrace*. Brno: Společnost pro odbornou literaturu – Barrister & Principal, 2007. 174 s. ISBN 80-87029-04-6.
10. FIALA, Vlastimil *et al.* (2007): *Teoretické a metodologické problémy evropské integrace*. Olomouc: Periplum, 2007. 343 s. ISBN 978-80-86624-37-2.
11. HOGAN, Michael (1987): *The Marshall Plan. America, Britain, and the reconstruction of Western Europe, 1942-1957*. Cambridge: Cambridge University Press, 1987. 482 s. ISBN 0-52-125-140-0.
12. KEOHANE, Robert O. (1984): *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy*. Princeton: Princeton University Press, 1984. 290s. ISBN 069102228-3.
13. KRATOCHVÍL, Petr (2005): Konstitucionální fáze evropské integrace: Teoretická reflexe. In: *Acta oeconomica Pragensia: vědecký časopis Vysoké školy ekonomické v Praze*, Praha: Vysoká škola ekonomická, 2005. ISSN 0572-3043, 2005, roč. 13, č. 7, s. 11-23.
14. KRATOCHVÍL, Petr (2008): *Teorie evropské integrace*. Praha: Portál, 2008. 224 s. ISBN 978-80-7367-467-0.
15. LAURSEN, Finn (2002): *Theories of European Integration, background paper for lecture on European Integration: What and Why?* at The Graduate Institute of European Studies, Tamkang University, Taipei, Taiwan. [online]. Marec 2002. [2008-05-01]. Dostupné na internete: <[http://www.lib.tku.edu.tw/libeu/eulecture/Theories %20of%20European%20Integration.pdf](http://www.lib.tku.edu.tw/libeu/eulecture/Theories%20of%20European%20Integration.pdf)>
16. MASCIA, Marco – PAPISCA, Antonio (2004): *Le relazioni internazionali nell'era dell'interdipendenza e dei diritti umani*. 3. vyd. Padova: Cedam, 2004. 608 s. ISBN 88-13-24613-7.

17. NYE, Joseph S. (2004): The Benefits of Soft Power. In: Harwars Business School: Archive. [online]. 2.8.2004. [cit. 2009-08-05]. Dostupné na internete: <<http://hbswk.hbs.edu/archive/4290.html>>
18. PLECHANOVÁ, Běla (2003): *Úvod do mezinárodních vztahů. Výběh textů*. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 2003. 288 s. ISBN 80-86130-22-3.
19. PUCHALA, Donald (2003): *Theory & History in International Relations*. Oxon: Routledge, 2003. 288 s. ISBN 978-0415945363.
20. ROSAMOND, Ben (2000): *Theories of European Integration*. New York: Palgrave Macmillan, 2000. 256 s. ISBN 978-0333647172.
21. SORENSEN, Georg (2005): *Stát a mezinárodní vztahy*. Praha: Portál, 2005. 240 s. ISBN 80-7178-910-0.
22. ŠKVRNDA, František *et al.* (2010): *Medzinárodné politické vzťahy*. Bratislava: Vydavateľstvo EKONÓM, 2010. 229 s. ISBN 978-80-225-2918-1.
23. ŠKVRNDA, František (2004): *Svetová politika I.: medzinárodné vzťahy na prelome 20. a 21. storočia*. 2004. 110 s. ISBN 80-225-1793-3.
24. WALTZ, Kenneth N. (1979): *Theory of International Politics*. San Francisco: McGraw-Hill, 1979. 251s. ISBN 0-07-554852-6.

KONTAKT

Ing. Veronika Fodorová, PhD.
Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1/B
85235 Bratislava
E-mail: veronika.fodorova@euba.sk